

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA PELE (FAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2023

MEPUTSO: 80

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 11.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A: Tekakwešišo (30)
KAROLO YA B: Kakaretšo (10)
KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (40)

2. Badišiša ditaelo ka šedi.

3. Araba dipotšišo KA MOKA.

4. KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE e ngwalwe letlakaleng LE LEFSA.

5. Thalela mošomo wa gago ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

7. Tshela mothaladi ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.

8. Ela hloko mopeleto le tlhamego ya mafoko.

9. Nako ye e ukangwago:

KAROLO YA A: Metsotso ye 50
KAROLO YA B: Metsotso ye 20
KAROLO YA C: Metsotso ye 50

10. Ngwala ka bothakga ka mongwalo wo o bonalago.

KAROLO YA A: TEKAKWEŠIŠO**POTŠIŠO YA 1**

- 1.1 Badišiša temana ya tekakwešišo ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo ka yona.

SETŠWELETŠWA SA A**BOINGWADIŠO DIYUNIBESITHING**

1	Ngwaga ge o thoma, o thoma le tša wona. Le go ngwana wa Mphato wa Marematlou go bjalo. Ge morutwana a ngwadile ditlhahlobo tša gare ga ngwaga, o swanetše go tseba go itokišetša tsela ya ngwaga wo o latelago. A tsebe gore o nyaka go dira eng ngwageng wo o latelago. Ge eba o nyaka go tšwetša dithuto tša gagwe pele, a dire dikgopelo nako e sa le gona gore <u>a se tlo ba kolobe ya lešalamorago</u> . Bao ba sa dirego dikgopelo ka nako ba fela ba ipotša gore ba tla di bona mohlang woo. Ba lebetše gore tloga tloga e tloga kgale ...	5
2	Pheto o ngwadile Mphato wa Marematlou, gomme a tšea sepheto sa go ya yunibesithing ngwaga wo o latelago. A dula fase, a nagana ka mekgwa ye e fapanego ya go dira dikgopelo e lego, go ngwala lengwalo, go dira dikgopelo ka <i>inthanete</i> le go ikgopelela ka sebele mohla diyunibesithi di bulwa.	10
3	Pheto o thoma go bapetša mekgwa ye a lebeletše mehola le ditšhitišo tša yona. A gopola mokgwa wa lengwalo, a bona e le mokgwa wa maleba fela lengwalo le tlo tšea nako go fihla mo a ngwalelago gona. Mokgweng wo ga a na le bohlatse bja gore dikgopelo tšeo di tlo fihla ka nako goba aowa.	15
4	Mokgwa wa go ikgopelela ka sebele ke go ya diyunibesithing mohla di bulwa. Bohlokwa bja wona ke gore ba go araba ka nako yona yeo ge go kgonega. Ge a nagana go tloga mo a dulago gona a lebe mafelong a mangwe go yo dira dikgopelo, a hwetša e le thaba ya taba. Go no thoma go tšwa ka lapeng o eya go namela, ke tšhelete. Ge o fihlile moo, le gona tlala e a go etela. O ka se kgone go tloga methalading ka gore ga o tsebe gore go tlo šala go diragala eng. Ge dikgoro tša lefelo leo di bulwa go thongwa megatano le mekgorometšano.	20
25
5	Mokgwa wa <i>inthanete</i> ke wa go tlatša diforomo tša dikgopelo ka <i>inthanete</i> gomme wa romela ka nako yona yeo, wa ba wa ba le bohlatse bja gore di fihlile. Mokgwa wo o boloka nako ka gore o kgona go romela diyunibesithi tša go fapana ka nakonyana gobane sethokgwa se se tšwago phuti ga se tsebje .	30

	Pheto yena a phetha ka go kgetha mokgwa wa <i>inthanete</i> . A bona e le mokgwa wa go seketša nako, mašeleng, go efoga methaladi ye metelele le go gatana e le ge go bakišanwa go tsena ka dikgoro tša yunibesithi. Le ge go le bjalo barutwana ba re mokgwa wo ga o bonolo ka gore ga ba kgone go o šomiša ebile ba hloka mašeleng a go reka <i>data</i> . Se se makatšago ke gore ge ba šetše ba raloka <i>divideo</i> , ba tsena <i>diwhatsApp</i> , <i>difacebook</i> le <i>ditwitter</i> ga go na le yo a bolelago ka go hloka <i>data</i> .	35
6	Ge ngwaga o šupologa, Pheto a hwetša lengwalo la kamogelo gomme a ya yunibesithi a lokologile. Bao ba tšwafilego go dira dikgopelo ba eme methaladi, ba letetše ge go bulwa ka boiri ya seswai gore ba holege. Nagana o tsogile bošego, ka boiri ya bone goba ya bohloano, o hwetše ba mathomo ba bolela gore bona ba robetše moo. Ge go bulwa le gona, go a kgorometšanwa, ke semphetekegofete, yo mongwe le yo mongwe o nyaka go ba wa pele, ešita le yoo a fihlilego morago, o nyaka go ba wa pele. Ge e le Pheto yena tšeo ga di mo ame felo.	40 45
7	Ke tšeo ditaba tša barutwana ba Mphato wa Marematlou. Kgetho ke ya gago, bokamoso ke bja gago. E ka ba wena o dirile dikgopelo? E ka ba o a tseba gore ge ngwaga o šupologa o leba kae?	50

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 1.1.1 Ke neng mo morutwana a swanetšego go thoma go itokišetša tsela ya ngwaga wo o latelago? (1)
- 1.1.2 Efa mekgwa YE MERARO ya go dira dikgopelo tša go amogelwa yunibesithing go tšwa temaneng ya 2. (3)
- 1.1.3 Go ya ka temana ya 1 ke eng seo morutwana a swanetšego go se dira ge a nyaka go tšwetša pele dithuto tša gagwe? (1)
- 1.1.4 Ke mokgwa ofe woo Pheto a o lateletšego go dira dikgopelo? (1)
- 1.1.5 Ke ka lebaka la eng Pheto a se a kgetha mokgwa wa go dira dikgopelo ka sebele? Efa mabaka A MARARO. (3)
- 1.1.6 Ke eng seo se hlohleletšago barutwana bao ba sego ba dira dikgopelo ka nako go ya diyunibesithi ka sebele? (1)
- 1.1.7 Efa ditšhitišo TŠE PEDI tšeo di bonalago mokgweng wa lengwalo ge go dirwa dikgopelo. (2)
- 1.1.8 Hlaloša mebolelwana ye go ya le ka fao e šomišitšwego ka gona temaneng.
- (a) Tlogatloga e tloga kgale ... (1)
- (b) Sethokgwa se se tšwago phuti ga se tsebje. (1)

- 1.1.9 Hlaloša mabaka A MABEDI ao a dirilego gore Pheto a se angwe ke ditiragalo tša temana ya 6. (2)
- 1.1.10 Ke eng seo se ka šitišago barutwana go dira dikgopelo ka *inthanete* le ge ba na le *data*? (2)
- 1.1.11 Dikolo di ka dira eng go netefatša gore barutwana ba dira dikgetho tša maleba mabapi le dithuto tša morago ga Mphato wa Marematlou. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.1.12 Maikutlo a gago ke afe mabapi le mmolelwana wo o thaletšwego temaneng ya 1 go ya ka ditiragalo tša temana ya 6? (2)
- 1.1.13 Go ya ka tsebo ya gago bokamoso bjo bo phadimago bo hwetšwa yunibesithi fela? Fahlela ka dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo ka sona.

SETŠWELETŠWA SA B

[Mothopo: www.africanattire.co.za]

- 1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Moaparo wa seswantšhong se o tšweletša setšo sa morafe wa: (1)
- A Basotho
B Bapedi
C Batswana
D Bavenda

- 1.2.2 Efa dilo TŠE PEDI tšeo basadi ba ba di aperego ka moka. (2)
- 1.2.3 Gantši moaparo wa mohuta wo o aparwa ge go direga eng? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.2.4 Ka ntlha E TEE akanya molaetša wo o tšweletšwago seswantšhong se. (1)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala temana ye e latelago ka šedi gore o kgone go ngwala kakaretšo ya dintlha TŠE ŠUPA ka ga **dika tša bolwetši bja mooko**.

DITAELO

1. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa dintlha tše 7.
2. Kakaretšo e be mantšu a magareng ga 60 le 70.
3. Šomiša mantšu A GAGO.
4. Laetša palomoka ya mantšu ka mašakaneng mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**BOLWETŠI BJA MOOKO**

Ba Kgoro ya tša Maphelo ba eletša gore lesea le lengwe le le lengwe le hlabelwe malwetši a go swana le mooko, *polio*, lephera le a mangwe. Moento o thoma ge ngwana a se na go belegwa go fihla ka ngwaga wa botshela go thibela malwetši a go fetela.

Dika tša bolwetši bja mooko ke ge motho a ekwa go fiša. Tlhobaboroko ke ge motho a etšwa dišwana tše di tlalago sefahlego le mmele ka moka gomme di mo hlohlonele, di mo gapeletša gore a di ngwaye. Ge mmele o šetše o hlohlona gomme motho a ingwaya dišwana go phulega meetsana. Mmele o a ngangega ya ba o mosehla. Ga se dilo ka moka tše di bonalago gobane nako tše dingwe motho a ka thoma go gohlola. Dika tše ga di ba sware go swana, ba bangwe ba ba le mahlo a mahwibidu. Ga go felele moo, batho ba bangwe ba tšwa mamila. Bontši bja bona bo swarwa ke letšhollo.

Tharollo ke go yo nyaka kalafi le semeetseng. Ge motho a hweditše kalafi a e diriše go ya ka moo a laetšwego ka gona. Ka go realo lefase le tlo bona pholo. Batho ba phela ka šebešebe ba sa boife selo.

[E amantšwe go www.mayocliniv.gov.measles]

PALOMOKA YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 3: PAPATŠO**

Lebeledišiša papatšo ye gomme o arabe dipotšišo tša go e latela.

SETŠWELETŠWA SA D

MERKELL

Sediba ke sa motlapele. Dithokgwa, dithaba le meetlwa ke bašemanyana.

Ge o rwele nna o rwele mofenyi.

Ba lesome ba mathomo ba ikhweletša phokoletšo ya diphesente tše 35.
Di loketše bafsa ba selehono.

[Mothopo: www.MRLM.stock]

- 3.1 Efa leina la sebapatšwa se. (1)
- 3.2 Kgetha karabo ya maleba go tšwa papatšong ye.
Na papatšo ye e lebišitšwe go bomang?
A Bašomi
B Baraloki
C Bakitimi
D Baapei (1)
- 3.3 Na mmapatši o hlohleletša bareki bjang papatšong ye? Fahlela ka ntlha E TEE. (1)
- 3.4 Bontšha selokene sa papatšo ye. (1)
- 3.5 Laetša kgethollo ye e tšwelelago papatšong ye. (1)
- 3.6 Ka dintlha TŠE PEDI efa tshedimošo ye bohlokwa ye e tlogetšwego papatšong ye. (2)
- 3.7 Laetša bontši bja seswantšho sa sebapatšwa go tšwa papatšong ye. (1)
- 3.8 Utolla leba le le tšwelelago papatšong ye o be o fahlele karabo ya gago. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4: KHATHUNE

Lebeledišiša khathune ye le mantšu a yona gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA E

[Mothopo: [gettyimages](https://www.gettyimages.com)]

- 4.1 Kgetha karabo ya maleba o be o fahlele ka dintlha TŠE PEDI. Khathune ye e laetša:
- A Moruti
 - B Mošomi
 - C Morutwana
 - D Moithuti
- (3)
- 4.2 Na pudula ya khathuneng e tšweletša eng mabapi le motho yo. (1)
- 4.3 Na polelommele ya motho wa khathuneng e tšweletša eng. Efa dintlha TŠE PEDI (2)
- 4.4 Ka dintlha TŠE PEDI laetša ka fao tirišo ya khomphutha ya khathuneng e ka holago motho ka gona. (2)
- 4.5 Hlaola lelahlelwa puduleng o be o fe mošomo wa lona. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5: SENGWALO

- 5.1 Bala sengwalo sa ka tlase ka šedi gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA F**NGWANA WA MAGANAGOBOTŠWA ...!**

Monnamogolo Sebata o ile go tloga mošomong a leba gae ka ge a be a lapile. O ile go fihla a kwa a swerwe ke tlala gomme a kgopela diyamaleng. Kgarebjana **ya gagwe** ya matšato, Phakišang o tšweletše a phakiša a swere meetse a go hlapiša tatagwe diatla. Morago ga moo Phakišang a tla a swere dijo, gomme tatagwe a leboga. Ka morago a re: 'Aowi! di reng di tletše 5 makhura?' Le ge go le bjalo o ile a ja ka lebaka la tlala.

Mola Sebata a thibago noga a emelela a itšeela lebotlelo la meetse a banna, a dula fase godimo ga sofa a thoma go fologetša dijo tšela ka lona go hlatswa pelo. Seo e be e le bophelo bja gagwe bja ka mehla.

Ka morago morwedi wa gagwe a bitšwa ke go kwa mokgoši wa ge Sebata a thoma go lla phišo, hlogo le modikologo. Ka lebaka la go hloka pelo o be a lebetše gore ngaka o rile a tlogele dijo tša makhura le mabjala. Lapa la thoma go hlobaela. Mosadi a mo eletša go ya bookelong gore a kgone go hwetša dihlare tša go okobatša bolwetši. Lehono šo, o ikhwetša a **robetše** malaong a bookelo. O ikokeleditše bolwetši ka lebaka la go se theeletše dikeletšo tša 15 ngaka.

[Boitlhamelo]

- 5.1.1 Leina le 'monnamogolo' ke leinagokwa. Laetša ka mokgwa wo le hlamilwego ka gona. (2)
- 5.1.2 Tšweletša lehlathi go tšwa lefokong la 1 o be o fe mohuta wa lona. (2)
- 5.1.3 Ngwalolla lefoko le le latelago ka tirwa.
'A kgopela diyamaleng'. (1)
- 5.1.4 Kgetha karabo ya maleba.
Sekafoko seo se kotofaditšwego temaneng ya 1 ke:
A Leamanyidiri
B Leamanyišala
C Leamanyirui
D Leamanyihlathi (1)
- 5.1.5 Na dika tše di šomišitšwego temaneng ye di tšweletša eng?
(a) Go thiba noga (1)
(b) Go hlatswa pelo (1)

- 5.1.6 'Lapa le thoma go hlobaela'. Ke ka baka la eng 'thoma' e le lethuši? (1)
- 5.1.7 Ke ka lebaka la eng lediri le le kotofaditšwego temaneng ya 3 e le learogi? (1)
- 5.1.8 Fetolela lešalašupi le le thaletšwego temaneng ya 3 go kgato ya boraro, o be o le šomiše lefokong la go kwagala. (2)
- 5.1.9 Šomiša lentšu leo le thaletšwego temaneng ya 3 mafokong a gago A MABEDI go tšweletša ditlhalošo tša go fapana le yeo e lego temaneng. (2)

5.2 Lebelela seswantšho se le mantšu a sona gomme o arabe dipotšišo tša go latela.

SETŠWELETŠWA SA G

- 5.2.1 Efa dilo TŠE THARO tšeo di laetšago gore lefelo le ke la borutelo. (3)
- 5.2.2 Hlaloša mošomo wa leswao le le dirišitšwego go tšwa mantšung a mošemane wa 1. (1)
- 5.2.3 Efa modirišo ka tiragalo ya ngwana wa 3 o be o hlaloše gore ke modirišo mang. (2)

[20]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 80